

Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm

David Harvey^{1,2}

Çeviren

Eylem Çamurođlu Çığ, Ünsal Çığ

İletişim Fakóltesi, Mersin Üniversitesi

¹ Özgün Metin: 2007. Neoliberalism as creative destruction, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 610, 22-44.

² David Harvey City University of New York'da ordinaryus profesördür. A Brief History of Neoliberalism, The New Emperialism (Yeni Emperyalizm, Everest 2004, 2008), Spaces of Hope (Umut Mekanları, Metis, 2008), The Limits to Capital (Sermayenin Sınırları, Tan 2012) ve Condition of Postmodernty (Postmodernliđin Durumu, Metis, 1997) dahil, çeşitli kitapların yazarıdır.

Özet

Neoliberalizm düşünce biçimlerimiz ve ekonomi politik pratiklerimize nüfuz eden hegemonik bir söylem haline gelmiştir ve artık içinde yaşadığımız dünyayı yorumlamaya ve anlamaya yönelik sağduyumuzun bir parçası olmuştur. Neoliberalizm nasıl bu kadar asli bir statüye kavuşmuştur ve neyi temsil etmektedir? Bu makalede yazar, neoliberalizmin her şeyden önce, İkinci Dünya Savaşı'nın kötü sonuçları ardından yükselişe geçen sosyal demokrat çabaların etkisiyle sermayelerini tehdit altında gören sektörlerin sınıfsal egemenliklerini yeniden kurma projesi olduğunu ileri sürmektedir. Neoliberalizm, ekonomik büyümenin motoru olarak sınırlı etkisine rağmen, zenginliği alt sınıflardan üst sınıflara, yoksul ülkelere zengin ülkelere yönelme konusunda başarılı olmuştur. Bu süreç, önceki dönemin daha eşitlikçi paylaşım ölçülerini teşvik eden anlatı ve kurumlarının tasfiyesini gerektirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Neoliberalizm, Küreselleşme, Malileştirme, Sınıf Egemenliği, Tabii Kılma

Neoliberalizm, insanlığın refahını arttırmanın en ideal yolunun, girişimci özgürlüğünün maksimizasyonu olduğunu ileri süren ekonomi politik pratiklerin teorisidir. Girişimci özgürlüğü ise, özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve ticaretle karakterize edilen kurumsal bir çerçeve ile mümkün kılınabilmektedir. Devletin görevi, bu pratiklere uygun kurumsal çerçeveyi oluşturmak ve korumaktır. Devlet, örneğin, paranın kalitesi ve güvenilirliği ile ilgilenmelidir. Ayrıca özel mülkiyeti güvence altına alacak ve serbestçe işleyen piyasaları geliştirecek orduyu, savunmayı, polis gücünü ve hukuksal yapıları kurmalıdır. Buna ek olarak, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik veya çevre kirliliği gibi alanlarda piyasa yoksa, gerektiğinde devlet eliyle oluşturulmalıdır. Bu görevlerinin dışında devlet ticari girişimlerde bulunmamalı, piyasalara müdahale etmemelidir. Piyasalar bir kez oluşturulduktan sonra devlet müdahalesi, mümkün olduğunca minimum seviyede tutulmalıdır. Çünkü devlet, piyasa sinyallerini (fiyatları) önceden kestirebilecek bilgiye sahip değildir. Ayrıca, özellikle demokrasilerde, güçlü çıkar sahipleri, kaçınılmaz olarak devlet müdahalesini kendi yararlarına manipüle edecek ve müdahalenin tarafsızlığını bozacaklardır.

Birçok nedenden ötürü, neoliberalizmin esas uygulamaları, çoğu kez bu modelden ayrılmıştır. Bununla beraber, 1970'lerden itibaren her yerde, ekonomi-politik pratik ve düşüncelerde çarpıcı bir dönüşüm yaşanmıştır ve bu dönüşüm, görünüşte İngiltere ve Amerika'da Thatcher/Reagan devrimleri liderliğinde gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlerden, Yeni Zelanda ve İsveç gibi eski usül sosyal demokrasi ve refah devletlerine kadar, devletler birbiri ardına, kimi zaman isteyerek, kimi zaman da baskılara tepki olarak, neoliberal teorinin bir versiyonunu benimsemiştir. Buna bağlı olarak da neoliberalizmin en azından bazı politika ve pratiklerine uyum

sağlamışlardır. Apartheid sonrası Güney Afrika, neoliberal düzeni hızla benimsemiştir; hatta modern Çin bile bu yolda ilerliyor görünmektedir. Bunlara ek olarak, neoliberal zihniyetin taraftarları, eğitimde (üniversiteler ve “think tank”lerde), medyada, şirketlerin yönetim kurullarında, finansal kurumlarda, önemli devlet kurumlarında (maliye bakanlığı ve merkez bankalarında), ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi küresel finans ve ticareti düzenleyen uluslararası kuruluşlarda hatırı sayılır etki sahibi olabilecekleri pozisyonlara gelmişlerdir. Kısaca, neoliberalizm düşünce biçimlerimiz ve ekonomi politik pratiklerimize nüfuz eden hegemonik bir söylem haline gelmiştir ve artık içinde yaşadığımız dünyayı yorumlamaya ve anlamaya yönelik sağduyumuzun bir parçası olmuştur.

Neoliberalleşme, kurumsal reform ve düzenlemeleri dalga dalga bütün dünyaya yaymıştır. Birçok kanıt istikrarsız coğrafi gelişim olduğunu gösterse de, Kuzey Kore gibi birkaç istisnai devlet hariç, hiçbir yer tam anlamıyla sürecin dışında kalamamıştır. Ayrıca angajman kuralları, - uluslararası ticareti yöneten- DTÖ ve -uluslararası finansı yöneten- IMF aracılığı ile belirlenmekte ve neoliberalizm, küresel kurallar dizisi olarak somutlaştırılmaktadır. DTÖ ve IMF’ye imza atan bütün devletler -imzalamamaya kimin gücü yetiyor ki?- bu kurallara bağlı kalmayı veya her ne kadar yumuşak geçiş izin vermek için “ödemesiz dönem”i de içerse, ağır cezalarla karşı karşıya kalmayı kabul etmektedirler.

Bu neoliberal sistemin yaratımı, önceki kurumsal çerçeve ve güçlerde (ekonomi politik ilişkilerde varsayılan öncelikli devlet egemenliği gibi) değil sadece, aynı zamanda uzmanlaşmada, sosyal ilişkilerde, refah koşullarında, teknolojik melezliklerde, yaşam biçimlerinde, toprağa bağlılıkta, vicdani alışkanlıklarda, düşünme biçimlerinde vb. çok fazla yıkıma yol açmaktadır. Neoliberal devrimin artı ve eksilerini sıralayan bazı değerlendirmelere değinmek gerekecektir. Bu nedenle, küresel kapitalizmin işleyişi açısından bu dönüşümü hem anlayabilmek hem de değerlendirebilmek adına bazı giriş niteliğindeki tartışmaları kısaca anlatacağım. Bunu yapmak için, neoliberal devrimi bu kadar aralıksız bir güçle ileriye götüren esas güç, çıkar ve faillerle hesaplaşmak gerekmektedir. Neoliberal retoriği tersine çevirebilmek için, akla uygun bir biçimde şu soruları sormalıyız: Devletin neoliberal bir tutum takınması, iddia edildiği üzere her yerde ve herkesin çıkarına olması gerekirken, kimlerin özel çıkarına hizmet etmiştir ve bu çıkar sahipleri neoliberalizmi kendi faydalarına yönelik hangi şekillerde kullanmaktadırlar?

Devletin neoliberal bir tutum takınması, iddia edildiği üzere her yerde ve herkesin çıkarına olması gerekirken, kimlerin özel çıkarına hizmet etmiştir ve bu çıkar sahipleri neoliberalizmi kendi faydalarına yönelik hangi şekillerde kullanmaktadırlar?

Neoliberalizmin “Doğallaştırılması”

Herhangi bir düşünce sisteminin hegemonik olması, temel kavramlarının tartışılmaksızın verili kabul edilebilmesi anlamına gelmektedir. Bunun için de bu temel kavramların sağduyunun içine derinden eklenmesi gerekmektedir. Bu eklenme için, eski kavramlar yeterli değildir. Neredeyse doğal olarak hem sezgi ve içgüdülerimize, değerlerimize ve arzularımıza, hem de içinde yaşadığımız sosyal dünyanın doğasında var gibi görünen olasılıklara hitap eden kavramsal bir düzenek oluşturulmalıdır. Neoliberal düşüncenin kurucuları, politik ideallerden özgürlük ve bireysel özgürlüğü, uygarlığın temel

değerleri olarak dokunulmaz kabul etmişlerdi. Bu son derece iyi ve bilgece bir seçimdir; çünkü bu kavramlar gerçekten de güçlü, etkin ve duygulara hitap eden kavramlardır. Neoliberal argümana göre, bu değerler, sadece faşizm, diktatörlük veya komünizm tarafından değil, bireylerin özgür seçimlerinin yerine kollektif kararları geçiren her türlü devlet müdahalesi tarafından da tehdit edilmektedir. Burada vardıkları sonuç şu olmuştur: “özel mülkiyet ve serbest piyasa ile ilişkili, yaygın güç ve girişim olmadan, özgürlüğün etkin biçimde korunabildiği bir toplum düşünmek çok zordur” (1).

Argümanın son kısmının zorunlu olarak ilkini izleyip izlemediği sorusunu bir kenara bırakırsak, özgürlük ve bireysel özgürlük kavramlarının, liberal geleneğin güçlü bir tarihsel varlık gösterdiği bölgelerin ötesinde bile, kendi çapında güçlü olduğu şüphesizdir. Bu idealler, Doğu Avrupa’daki ve Soğuk Savaş’ın sonundan önce Sovyetler Birliği’ndeki muhalif hareketlere ve Tianenmen Meydanı’ndaki öğrencilere güç vermiştir. 1968’de dünyayı – Paris ve Chicago’dan Bangkok ve Mexico City’ye kadar- sarsan öğrenci hareketi, kısmen daha fazla ifade ve bireysel tercih özgürlüğü arayışından doğmuştur. Bu idealler tekrar tekrar, değişim için muazzam bir tarihsel güç olduğunu kanıtlamıştır.

Bu nedenle, özgürlük ve bireysel özgürlüğün Amerika’nın her dönüşümünü retorik olarak kuşatması ve her türden çağdaş politik manifestoyu doldurması, şaşırtıcı değildir. Bu, özellikle son dönem Amerika için geçerlidir. 11 Eylül (9/11) olarak bilinen saldırıların ilk yıldönümünde Başkan Bush, *New York Times*’a Amerikan Ulusal Savunma Stratejisi belgesinin kısa bir süre önce konu edindiği düşünceler arasından seçtiği pasajlardan oluşan bir makale yazmıştı. Kabinesi Irak’la savaş girme beklentisi içindeyken bile, “büyüyen özgürlüklerin barışçıl dünyası, Amerika’nın uzun vadeli çıkarlarına hizmet etmektedir, ebedi Amerikan ideallerini yansıtmaktadır ve Amerika’nın müttefiklerini birleştirmektedir” yazmaktaydı. “İnsanlık” diye eklemektedir, “ellerinde asırlık düşmanlarına karşı özgürlüğün zaferini sunma fırsatını tutmaktadır” ve “ Amerika bu muhteşem görevde liderlik etmenin sorumluluklarını içtenlikle kabul etmektedir”. Daha sonra özgürlüğü çok daha fazla vurgulayarak şunu ilan etmiştir: “Özgürlük, bu dünyadaki erkek ve kadınlara Tanrı’nın armağanıdır” ve “dünyadaki en büyük güç (Amerika) olarak, özgürlüğü yaymaya yardım etme yükümlülüğü vardır” (2).

Irak’a karşı, Irak’ın muhtemel saldırısından önce, bir savaşa girmenin bütün diğer nedenlerinin mantıksız ya da en azından kusurlu olduğu kanıtlanınca, Bush yönetimi, Irak’a özgürlük götürme düşüncesini, bizzatıhi savaş için uygun bir meşrulaştırma fikri olarak giderek daha fazla kullanmıştır. Ancak asıl mesele, burada ne tür bir özgürlükten bahsedildiğidir; kültür eleştirmeni Matthew Arnold’un çok önceleri dikkatli bir biçimde gözlemlediği gibi: “Özgürlük çok iyi bir attır; ancak belirli bir yöne sürmek koşulu ile” (3). Öyleyse Irak halkının kendilerine silah zoruyla bu kadar özverili bir biçimde bahşedilen özgürlük atını hangi istikamete sürmeleri beklenmekteydi?

Amerika’nın buna yanıtı, 19 Eylül 2003’te geçici karma hükümetin başkanı Paul Bremer şunları da içeren dört düzenlemeyi bildirdiğinde açıklığa kavuşmuştu: “kamu kurumlarının tamamen özelleştirilmesi, yabancı şirketlerin Irak – Amerikan işletmelerinde mülkiyet haklarının tamamına sahip olabilmesi, ülke dışındaki kazançların Irak’a geri

döndürülmesi... Irak bankalarının dış denetime açılması, yabancı şirketlerin ulusal işlem görmesi ve... neredeyse bütün ticari sınırlamaların kaldırılması”(4). Düzenlemeler, kamu hizmetleri, medya, üretim, hizmetler, ulaşım, finans ve inşaat dahil, ekonominin tamamına uygulanacaktı. Düzenlemelerden sadece petrol muaf tutulmuştu. Düz vergi (flat tax) olarak da adlandırılan -ve muhafazakarlar tarafından tercih edilen- azalan oranlı bir vergi sistemi de kurulmuştu. Grev hakkı kanunlardan çıkarıldı ve temel sektörlerde sendikalar yasaklandı. Geçici karma hükümetin Iraklı bir üyesi, “tarihi görmezden gelen kusurlu bir mantık” olarak adlandırdığı “serbest piyasa köktencilığının” zorla kabul ettirilmesini protesto etmişti (5). Ancak 2004 yılı Temmuz ayı sonlarında atanmış olan geçici Irak hükümetine, yeni kanunlar yazma veya var olanları değiştirme hakkı tanınmamıştı; geçici hükümet, sadece önceden yayımlanmış kararları onaylayabilirdi.

ABD'nin Irak'a empoze etmeye çalıştığı şey açıkça, temel görevi hem Iraklılar hem de yabancılar adına karlı sermaye birikimi için gereken zemini hazırlamak olan dört başı mamur bir neoliberal devlet aygıtıdır. Kısaca Iraklıların özgürlük atını doğrudan neoliberalizme sürmeleri beklenmektedir. Neoliberal teoriye göre, Bremer'in kararnameleleri, sermayenin yaratımı ve dolayısıyla da Irak halkının refahının artırılabilmesi için hem gerekli hem de yeterlidir. Kararnameler, hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlük ve demokratik bir yönetimin oluşturulabilmesi için uygun temeli oluşturmaktadır. Takip eden ayaklanmalar, bir açıdan, kendi özgür iradeleri dışında serbest piyasa köktencilığının kucağına itilmiş olmalarına Irak'ın direnişi olarak yorumlanabilir.

Ancak neoliberal devlet oluşumunun ilk büyük deneyinin, Bremer'in kararnamelelerinin çıkarıldığı günden neredeyse otuz yıl önce, 1973'ün “küçük 11 Eylül'ünde”, Augusto Pinochet'nin darbesinden sonra Şili'de yapıldığını hatırlamak yararlı olacaktır. Salvador Allende'nin demokratik bir biçimde seçilmiş olan sol sosyal demokrat hükümetine yapılan darbe, CIA ve Amerika'nın Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tarafından şiddetle desteklenmişti. Sol merkezli bütün sosyal hareket ve politik örgütlenmeler şiddetle bastırılmış ve yoksul semtlerdeki halk sağlığı merkezleri gibi popüler kuruluşlar dağıtılmıştı. Emek piyasası, düzenleyici ve kurumsal zincirlerinden –örneğin sendikal güçten-“özgürleştirilmişti”. Ancak 1973'te önceden Latin Amerika'nın ekonomik yenilenme girişimleri çerçevesinde oluşturulan ve 1964 askeri darbesinin ardından Brezilya'da bir aşamaya kadar başarılı olan ithal ikame politikaları, itibarsızlaştırılmıştı. Ciddi bir resesyonun ortasındaki dünya ekonomisi, açıkça yeni bir şey ihtiyacındaydı. O zaman Chicago Üniversitesi'nde görev yapan “Chicago boys” (Chicago çocukları) olarak da bilinen bir grup Amerikalı ekonomist, Milton Friedman'ın neoliberal teorilerine bağlılıklarından ötürü, Şili ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına yardım için çağırılmıştı. Onlar da serbest piyasa saflarını sıklaştırdı; kamu malları özelleştirildi, doğal kaynaklar özel sömürüye açıldı, doğrudan yabancı yatırımlar ve serbest ticaret kolaylaştırıldı. Yabancı şirketlerin Şili'deki işlemlerden elde ettikleri karları kendi ülkelerine götürme hakları, garanti altına alındı. İthal ikameye karşılık, ihracat odaklı büyüme tercih edildi. Neoliberal önlemleri takiben büyüme, sermaye birikimi ve yabancı yatırımın yüksek oranlı geri dönüşü ile Şili ekonomisinin canlanması, Şili'yi takiben, hem İngiltere'de Thatcher yönetimi ile hem de Amerika'da Reagan yönetimi ile, dönüşüme

Neden Neoliberal Dönüşüm Yaşanmıştır?

örnek alınabilecek daha açık neoliberal politikalar için temel olmuştur. Bir kez daha yaratıcı yıkımın acımasız bir deneyi, merkezdeki politikaların formülasyonuna model oluşturabilmesi için periferide uygulanmıştır (6).

Dünyanın farklı yerlerinde ve tamamen farklı zamanlarda devlet aygıtının bu iki birbirine çok benzeyen değişimi ve 1970'lerden başlayarak neoliberal devlet biçimlerinin hızla yayılmasının arkasında, Amerika'nın emperyal gücünün yer aldığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir. Ancak Amerikan gücü ve pervasızlığı, tek başına hikayenin tamamını oluşturmamaktadır. Margaret Thatcher'ı 1979'da neoliberal yola girmeye zorlayan Amerika değildir. 1980'lerin başlarında, Thatcher, neoliberalizmin Reagan'dan çok daha ısrarlı bir taraftarı olmuştur. Yine 1978'de Çin'i zaman içinde giderek daha fazla neoliberalizme yaklaştıracak olan yolu takip etmeye zorlayan Amerika değildir. 1992'de Hindistan ve İsveç'in neoliberal ilerleyişini Amerika'nın emperyal gücü ile bağlantılandırmak da zor olacaktır. Neoliberalizmin dünya sahnesindeki dengesiz coğrafi gelişimi, birden fazla belirleyeni, bolca kaos ve karışıklığı gerektiren oldukça karmaşık bir süreç olmuştur. Öyleyse neoliberal dönüşüm neden ortaya çıkmıştır ve onu küresel kapitalizm bünyesinde hegemonik sistem olmaya, yani bugünkü duruma doğru iten güçler nelerdir?

1960'ların sonlarına doğru, küresel kapitalizm kargaşa içindeydi. 1973'ün başlarında ciddi bir resesyon meydan gelmişti – 1930'ların büyük çöküşünden sonra bu bir ilkti. Daha sonra aynı yıl, Arap – İsrail Savaşı'nın ardından ortaya çıkan petrol ambargosu ve petrol fiyatlarının tırmanışı, kritik problemleri daha da şiddetlendirmişti. Bu yıllara kadar sermaye ile işçi sınıfı arasında, sosyal ve bireysel ücretlere çok önem veren, müdahaleci bir devletin aracılık ettiği bir uzlaşım (refah programları gibi) süregitmekteydi. Ancak sermaye ve işçi sınıfı arasındaki bu kırılğan sözleşmeye kuvvetli vurgusu ile savaş sonrası dönemin kapitalizmi, artık işlememekteydi. 1973'teki dalgalı döviz kurları lehine, uluslararası ticaret ve finansı düzenlemek için yapılmış olan Bretton Woods Anlaşması'ndan tamamen vazgeçilmekteydi. 1950'ler ve 1960'ların başlarında, kapitalizmin "altın çağı" sırasında bu sistem, ileri kapitalist ülkelerde yüksek büyüme oranları ve bunun yanı sıra –Japonya başta olmak üzere, eşitsiz biçimde Güney Amerika ve Güney Doğu Asya'nın bazı ülkelerinde olduğu gibi - başka ülkeler için de fayda üretmişti. Sonraki on yılda ise, var olan düzenlemeler işe yaramaz hale gelmişti ve sermaye birikimi sürecini yeniden başlatabilmek için, acilen yeni bir alternatifte ihtiyaç duyulmaktaydı (7). Bu açmaza çare olarak, nasıl ve neden neoliberalizmin yükselişe geçtiği ise karışık bir hikayedir. Geçmişe bakıldığında, neoliberalizm kaçınılmaz gibi görünebilir, ancak o zaman hiç kimse, ne tür bir çarenin nasıl işe yarayacağını kesin bir biçimde bilememekteydi.

Dünya, 1990'larda, en sonunda sözde "Washington Mutabakatı"nda birleşen birtakım dönüş ve kaotik hareketler sonucunda, neoliberalizme doğru savrulmuştur. Neoliberalizmin eşitsiz coğrafi gelişimi ve bir ülkeden diğerine değişen kısmi ve orantısız uygulamaları, onun belirsiz karakterini ve karmaşık ilerlemesini göstermektedir. Politik güçler, tarihi gelenekler ve var olan kurumsal düzenlemelerin tamamı, neoliberalleşme sürecinin uygulandığı yerde belirlenen doğasını biçimlendirmektedir.

Ancak bu dönüşümde, dikkate değer bir öge, neoliberalizmin uygulandığı her yerde karşımıza çıkmaktadır. 1970'lerdeki sermaye birikimi krizi, artan işsizlik ve enflasyon ile herkesi etkilemekteydi. Huzursuzluk yayılmaktaydı ve şehirli toplumsal hareketlerle işçi hareketinin birleşmesi sonucunda ileri kapitalist ülkelerin birçoğunda, savaş sonrası dönemde sermaye birikimini başarılı bir biçimde sağlamış olan -sermaye ve işçi sınıfı arasındaki- sosyal uzlaşmanın yerini alacak sosyalist bir alternatif belirlemekteydi. Avrupa'nın büyük bir bölümünde komünist ve sosyalist partiler güç kazanmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, popüler güçler, çevrenin korunmasından iş güvenliğine, sağlığa, şirket suistimallerinden tüketicilerin korunmasına kadar neredeyse her alanda devlet müdahalesi ve reformların yayılmasını teşvik etmekteydi. Bu durum, İtalya ve Fransa gibi ileri kapitalist ülkelerden, Meksika ve Arjantin gibi birçok gelişmekte olan ülkelere kadar her yerde, yöneten sınıflara karşı net bir politik tehdit oluşturmaktaydı.

Politik değişimlerin ötesinde, yöneten sınıfların konumuna yönelik ekonomik tehdit, artık elle tutulur hale gelmekteydi. Nerdeyse bütün ülkelerde savaş sonrası mutabakatının bir koşulu, üst sınıfların ekonomik gücünü dizginlemek ve işçi sınıfının da ekonomi pastasından daha büyük bir pay alabilmesini sağlamaktı. Örneğin Amerika'da kazanç sahiplerinin en üst yüzde birlik diliminin ulusal gelirden aldığı pay, savaş öncesi %16'dan fazlayken, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda %8'in altına düşmüştü ve neredeyse otuz yıl boyunca da bu seviyeye yakın seyretmişti. Büyüme istikrarlıyken bu kısıtlamalar çok da mesele yaratmamıştı; ancak 1970'lerde büyüme durup gerçek faiz oranları negatife döndüğünde, kar hisseleri ve karlar düştüğünde, yöneten sınıflar kendilerini tehdit altında hissettiler. Eğer iktidarlarını politik ve ekonomik yok oluştan korumak istiyorlarsa, kararlı hareket etmeleri gerekmektedir.

Her ikisi de kışkırtılmış olan ve içeride Amerikan desteğiyle yöneten sınıflar tarafından yürütülen Şili'deki darbe ve Arjantin'de yönetimi ordunun devralması, nevi şahsına münhasır bir çözüm oluşturmaktaydı. Ancak neoliberalizmin Şili deneyi, sermaye birikiminin canlandırılmasının faydalarının son derece göreceli olduğunu göstermişti. Ülke, yöneten elitler ve yabancı yatırımcılarla beraber iyiye giderken, halkın büyük çoğunluğu yoksullaşmaktaydı. Zamanla bu dengesizlik, bütün projenin yapısal bir bileşeni olarak addedilecek kadar neoliberal politikaların kalıcı bir etkisine dönüşmüştür. Dumenil ve Levy, bunu bir adım öteye taşıyarak, neoliberalizmin en başından itibaren, sınıf iktidarının, nüfusun en zengin tabakasına iadesinin uğraşı olduğunu ileri sürmüşlerdi. Dumenil ve Levy, 1980'lerin ortalarından başlayarak Amerika'daki yüzde birlik gelir dilimi payının, yüzyılın sonunda hızla yüzde on beşe yükseldiğini gösterdiler. Başka bir veri, en üstteki yüzde 0.1'lik gelir dilimi içinde yer alanların, ulusal gelirdeki paylarını, 1978'deki yüzde 2'den, 1999'a kadar yüzde 6'nın üzerine yükselttiklerini göstermektedir. Başka bir ölçüm de, işçilerin ortalama maaşlarının CEO (genel müdür) maaşlarına oranının 1970 yılında 1/30 oranından, 2000 yılında 1/400 oranına ulaştığını göstermektedir. Toplumun üst katmanlarında gelir ve zenginliğin artarak devam eden yoğunlaşması, Bush Yönetiminin vergi indirimlerinin şimdi etkisini gösterdiğinin neredeyse ispatıdır (8).

Ve Amerika Birleşik Devletleri, bu süreçte yalnız değildir: Britanya'da en üst yüzde 1'lik gelir dilimi içindekiler, geçtiğimiz yirmi yıl içinde ulusal gelirden aldıkları yüzde 6,5'luk

Sınıf İktidarının Onarımına Doğru

payı, yüzde 13'e yükselterek, paylarını ikiye katladılar. Biraz daha uzaklara baktığımızda, Rusya'da, neoliberal şok terapisinin uygulanmasının ardından, küçük bir oligarşi içinde olağanüstü bir zenginlik ve güç yoğunlaşması görüyoruz. Çin'de de, neoliberal pratikleri benimsedikten sonra, gelir eşitsizlikleri ve zenginlikte sarsıcı bir artış yaşanmıştır. Bu eğilimin istisnaları olmakla beraber, - birkaç Doğu ve Güneydoğu Asya ülkesi, Fransa ve İskandinavya'da olduğu gibi, gelir eşitsizliklerini mütevazı sınırlar içinde kontrol altında tutabildiler – bulgular, neoliberal dönüşümün bazı açılardan ve bir dereceye kadar, üst sınıfın iktidarını yeniden kurma ve yapılandırma girişimleri ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle neoliberalizmin tarihini ya uluslararası kapitalizmin yeniden yapılanması için teorik model sağlayan ütöpik bir proje; ya da sermaye birikimi ve sınıf iktidarının onarımı için gerekli koşulları yeniden tesis etmeyi hedefleyen politik bir plan olarak inceleyebiliriz. Makalenin devamında, bu amaçlardan ikincisinin baskın olduğunu ileri sürmekteyim. Neoliberalizmin, küresel sermaye birikimini canlandırma konusundaki etkinliği kanıtlanmamıştır; ancak neoliberalizm, sınıf iktidarını onarmada başarılı olmuştur. Sonuç olarak, neoliberal savın teorik ütopyacılığı, daha çok, gerekçelendirme ve meşrulaştırma sistemi olarak işlemiştir. Neoliberalizmin prensipleri, bu sınıf iktidarı projesi ile çeliştiği anda, hemen terk edilmiştir.

Neoliberalizmin, küresel sermaye birikimini canlandırma konusundaki etkinliği kanıtlanmamıştır; ancak neoliberalizm, sınıf iktidarını onarmada başarılı olmuştur.

Eğer küresel kapitalizm içinde sınıf iktidarını onarmak için hareketler varsa, bunlar nasıl ve kimin tarafından harekete geçirilmiştir? Şili ve Arjantin gibi ülkelerde bu sorunun yanıtı basittir: Üst sınıflar tarafından desteklenen hızlı, acımasız, kendinden emin bir askeri darbe ve darbenin ardından, iktidarlarına ciddi bir tehdit oluşturmuş olan işçi hareketleri ve şehirli sosyal hareketler içinde ortaya çıkmış olan bütün dayanışmaların acımasızca bastırılması. 1976'da Britanya ve Meksika'da olduğu gibi, başka yerlerde, henüz şiddetli bir neoliberalizm taraftarı olmamış olan Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ülkeleri, mali dürüstlüğü yeniden tesis edebilmek için sosyal harcama ve refah programlarında kesintiye yönelik pratiklere – kesinlikle politika mutabakatına değil – nazik teşviki ile harekete geçirilmiştir. Britanya'da elbette, kendi partisi içindeki muhalefeti bile tamamen alt edememesine ve Ulusal Sağlık Hizmeti gibi, refah devletinin en önemli öğelerine hiçbir zaman etkin bir biçimde meydan okuyamamasına rağmen, Margaret Thatcher, 1979'daki bir intikamla neoliberalizme arka çıkmış ve onu etkinleştirmiştir. İlginç biçimde, yalnızca 2004'te İşçi Partisi hükümeti, yükseköğrenime bir harç yapılandırması uygulamaya cesaret edebilmiştir. Neoliberalizasyon süreci, tereddütlü, coğrafi açıdan değişken yaşanmıştır ve belli kamu düzenlemeleri, hatta belli sektörler (örneğin sağlık veya eğitim sektörleri) içinde, neoliberalizmin ana planlarına karşı veya onlardan yana harekete geçen sınıf yapıları veya başka sosyal güçlerden yoğun bir biçimde etkilenmiştir (9).

Oradaki durum, diğer ve yakın zamanlı dönüşümlere etkisi açısından çok önemli olduğundan, sürecin Birleşik Devletler'de nasıl geliştiğine yakından bakmak, aydınlatıcı olacaktır. Çeşitli iktidarlar silsilesi, 1990'ların ortalarında Cumhuriyetçi Parti'nin kongreyi

alması ile doruğa ulaşan bir dönüşüme yol açmak için, iç içe geçmiştir. Bu ustalıklı iş, gerçekte yurtiçi eylemler için bir program olan neoliberal bir “Amerika ile sözleşme”yi temsil etmektedir. Ancak bu dramatik sondan önce, birbirine bağlı olan ve birbirini güçlendiren birçok adım atılmıştır.

Öncelikle, 1970’ler civarında, Amerika’nın üst sınıflarında, 1960’ların sonlarına doğru ortaya çıkmış olan işletme karşıtı ve anti-emperyalist iklimin çok ileri gittiğine dair büyüyen bir algı vardı. Lewis Powell, Richard Nixon tarafından Yüce Divan’a seçilmek üzereyken, meşhur bir bildirisinde, 1971’de Amerikan Ticaret Odası’nı, işletmeler için iyi olanın, Amerika için de iyi olduğunu gösteren kolektif bir kampanya düzenlemeye teşvik etmekteydi. Ondandır kısa bir süre sonra, halen var olan ve Cumhuriyetçi Parti politikalarında önemli ve stratejik bir rol oynayan, belirsiz ancak nüfuzlu Ticaret Yuvarlak Masası (Business Round Table) kurulmuştu. Watergate sonrası çıkan 1974’teki kampanya finansman kanunları ile meşrulaştırılan şirketlerin siyasal eylem komiteleri, yıldırım hızı ile çoğaldı. Yüce Divan’ın 1976 tarihli bir kararı ile Birinci Ek Madde altında ifade özgürlüğünün bir biçimi olarak faaliyetleri güvence altındayken, -özel veya bireysel yerine- kolektif şirket gücü ve finansal gücün sınıf aracı olarak Cumhuriyetçi Parti’yi sistematik olarak ele geçirmeye başladılar. Ancak Cumhuriyetçi Parti’nin popüler bir tabana ihtiyacı vardı ve bunun elde edilmesinin daha problematik olduğu ispatlanmıştı. Manevi çoğunluk olarak tarif edilen Hıristiyan sağının liderlerinin birleşmesi, Ticaret Yuvarlak Masası (Business Round Table) ile beraber, bu problemin çözümünü sağladı. Bağlantısız/Muhalif, güvensiz/endişeli ve büyük çoğunluğu beyaz olan çalışan sınıfın büyük bir kesimi, kültürel (anti liberal, anti siyah, anti feminist ve anti gey), milliyetçi ve dini temellere dayanarak, sürekli maddi çıkarlarına karşı oy vermeye ikna edildi. 1990’ların ortalarında, Cumhuriyetçi Parti, neredeyse bütün liberal unsurlarını kaybetti ve büyük ticari sermayenin finansal kaynaklarını, özellikle Amerika’nın güneyinde güçlü olan manevi çoğunluğa hitap eden popülist bir taban ile bağlayan, homojen bir sağ kanat makinesine dönüştü (10).

Amerika’nın dönüşümündeki ikinci unsur, mali disiplin ile ilgiliydi. 1973’ten 1975’e kadar süren resesyon, bütün katmanlardaki vergi gelirlerini, tam da sosyal harcamalar için artan bir talep varken, azalttı. Ödemeler bilançosundaki açıklar, her yerde temel problem olarak ortaya çıktı. Devletin mali krizi için bir şeyler yapılmalıydı, parasal disiplinin yeniden yapılandırılması zorunluydu. Bu inanç, hükümetin kredi seviyelerini kontrol eden finansal kuruluşları güçlendirdi. 1975’te New York’un borçlarının vadesini uzatmayı reddettiler ve şehri iflasın eşliğine getirdiler. Güçlü bir bankacı grubu, şehrin sıkı denetimi için devletle birleşti. Bu, belediye sendikalarının fişinin çekilmesi, kamu çalışanlarının işten çıkarılması, ücretlerin dondurulması, sosyal fonlarda (eğitim, kamu sağlığı ve ulaştırma hizmetleri) kesinti ve kullanıcı ücretlerinin vergilendirilmesi (CUNY üniversite sisteminde ilk kez öğrenci harcı uygulaması getirildi) anlamına geliyordu. Kurtarma paketi, fon sahiplerine ödeme yapabilmek için şehrin vergi gelirlerinde öncelikli hakka sahip olacak yeni kurumların yapılandırılması şartını içeriyordu: Şehrin bütçesinde temel hizmetler için ne kaldıysa alınacaktı. Son onur kırıcı hamle, belediye sendikalarının emeklilik fonlarını şehir tahvillerine yatırma koşulu idi. Bu hamle ile şehrin

iflas etmesi durumunda, emeklilik fonlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak olan sendikaların taleplerini dizginlemek garantileniyordu.

Böyle eylemler, finansal kurumların New York şehrinin demokratik bir şekilde seçilmiş olan yönetimine darbe yapması ile eş anlamlıydı ve daha önce Şili’de ortaya çıkmış olan askeri darbe kadar etkiliydi. Şehrin sosyal altyapısının büyük bir kısmı tahrip edilmişti ve somut temeller (örneğin toplu taşıma sistemi) yatırım veya hatta bakım olmadığı için önemli ölçüde kötüleşti. New York’un mali krizinin yönetimi, 1980’lerde hem ülke içinde Ronald Reagan öncülüğünde, hem de uluslararası ölçekte Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığı ile uygulanacak neoliberal pratiklerin zeminini hazırladı. New York’un kriz yönetimi, finansal kurumların ve fon sahiplerinin sağlamlığı ile yurttaşların iyiliği arasında bir çıkar çatışması ortaya çıktığında, ilkinde öncelik tanınacağı konusunda da bir prensip oluşturdu. Amerika’da hükümetin rolünün genel olarak popülasyonun iyiliği ve ihtiyaçları ile ilgilenmek yerine, iyi bir ticaret ortamı hazırlamak olduğu görüşünü sağlamlaştırdı. Üst sınıflara yararlı olan mali tahsisat, genel bir mali krizin ortalarında sonuç verdi.

New York’taki bu ödünler veren anlaşmanın koşullarına bütün temsilcilerin katılıp katılmadığı meselesi, anlaşıldığı üzere o zaman, üst sınıf iktidarının onarımının karara bağlanmamış bir mesele olduğunu gösteren bir manevradır. Mali disiplini sürdürme ihtiyacı, özünde derin endişe kaynağı olan bir meseledir ve sınıf egemenliğinin iadesine yol açması, zorunlu değildir. Bu nedenle, şehir, devlet ve finansal kurumlar arasındaki anlaşmaya aracılık eden baş ticari bankacı Felix Rohatyn’ın aklında, sınıf iktidarının iadesinin olması olası değildir. Ancak bu amaç, büyük bir olasılıkla yatırım bankacılarının akıllarında önemli yer tutan bir düşüncedir. Hemen hemen kesinlikle bundan sonraki hedef, bu amacın gerçekleşmesi idi – Şili’deki olayların gelişimini onaylayarak izlemiş olan Hazine Bakanı William Simon, New York’a yardım etmeyi reddetmiş ve ülkedeki hiçbir şehrin bir daha benzer sosyal yükümlülükleri almaya cesaret edememesi için, New York’un kabir azabı çekmesini istediğini açıkça beyan etmiştir (11).

Amerika’nın dönüşümdeki üçüncü unsur, medya ve eğitim kurumları ile birlikte ideolojik bir saldırıya yol açmıştı. Zengin bireyler ve Heritage Vakfı’nın başı çektiği şirket bağışçılarının finanse ettiği bağımsız “düşünce kuruluşları” (think tank’ler), halkı neoliberal önermelerin sağduyu özelliğine ikna etmeyi hedefleyen ideolojik bir saldırıyı hazırlamak için hızla çoğaldılar. Prensip belgeleri ve öneriler seli, neoliberal fikirleri teşvik etmek için eğitilmiş yüksek maaşlı kiralık teğmenlerden oluşan tam bir ordu, medya kanallarının şirketler tarafından ele geçirilmesi ile birlikte, 1980’lerin ortalarında Amerika’nın konudan konuya atlayan iklimini etkin bir biçimde dönüştürdü. “Devleti insanların sırtından indirme” projesi ve devleti “bir kuvvette boğulabileceği” noktaya kadar küçültmek fikri, yüksek sesle duyuruluyordu. Buna ilişkin olarak, yeni inancın kurucuları, amaçları daha fazla bireysel özgürlük ve tekeli sermayenin manipülasyonları ile devlet gücünden özgürleşmek olan 1968 hareketinin bu kanadında hazır bir kitle buldular. Neoliberalizmin özgürlükçü savları, değişim için kuvvetli bir etkiye sahip olduğunu göstermişti. Kapitalizm, hem bireysel girişimcilğe bir alan açabildiğine hem de bu alanın etkilerini, özellikle cinsel özgürleşimle belirlenen, gittikçe artan bireysel

tüketici akımından doğan sayısız niş pazarı tatmin etmeye dönüştürebildiğine göre, söz ve eylemleri birbirine uydurabilirdi.

Bu bireysel girişimcilik ve tüketici havucu, toplu müzakere ve sosyal dayanışma aracılığı ile sosyal adalet aramış olan 1968 hareketinin diğer kanadına karşı devlet ve finansal kurumlar tarafından kullanılan büyük sopa ile destekleniyordu. 1980’de Reagan’ın hava trafik kontrolörlerini (PATCO) yok edişi ve 1984’te İngiliz madencilerinin Margaret Thatcher tarafından mağlup edilişi, neoliberalizme doğru küresel dönüşün kritik anlarıydı. Çalışan sınıfın çıkarlarını korumaya ve ilerletmeye çabalamış olan sendikalar ve refah hakları organizasyonları gibi kurulumlara saldırı, şiddetli olduğu kadar da yaygındı. Sosyal harcamalar ve refah devletinde acımasız kesintiler ile refahı sağlama sorumluluğunun bireylere ve ailelere geçişi, süratle ilerledi. Ancak bu uygulamalar, ulusal sınırlar içinde kalamazdı ve kalmamalıydı. 1980’den sonra, artık kararlı bir biçimde neoliberalleşmeye adanmış olan ve açıkça İngiltere tarafından da desteklenen Amerika Birleşik Devletleri, liderlik, ikna – Amerikan Araştırma Üniversiteleri’nin ekonomi bölümleri dünyanın her yerinden birçok ekonomisti, neoliberal prensipler doğrultusunda eğitmede önemli bir rol oynadı – ve baskının bir karması aracılığıyla neoliberalleşmeyi her tarafa ihraç edebilmek için çabalamaktaydı. 1982’de Uluslararası Para Fonu’ndaki (IMF) Keynesçi ekonomistlerin tasfiyesi ve yerlerine neoliberal monetaristlerin getirilmesi, Amerikan egemenliğindeki IMF’yi neoliberalleşmenin ana faktörlerinden birine dönüştürdü. Böylece IMF’nin yapısal uyum programları, neoliberalleşmenin anahtarlarından birine dönüştü; ki bu programlar, borçlarını geri ödemede sıkıntı çeken ve IMF’in yardımını isteyen her devlet tarafından (1980 ve 1990’larda bu devletlerin sayısı oldukça fazlaydı) kullanılmaktaydı. 1990’larda oluşturulan Washington Anlaşması ve 1998’de Dünya Ticaret Örgütü tarafından aracı/müzakereci kuralların açıklanması, neoliberal pratiklere küresel dönüşü kuvvetlendirmekteydi (12).

Yeni uluslararası sözleşme, Amerikan emperyal geleneğinin diriltilmesi ve yeniden düzenlenmesine de bağlıydı. Bu gelenek, 1920’lerde Orta Amerika’da, koloniler dışında bir egemenlik biçimi olarak şekillendirilmişti. Bağımsız cumhuriyetler, Amerika’nın etkisi altında tutulabilir ve en iyi durumlarda, Amerikan çıkarlarının vekilleri olarak – Nikaragua’da Somoza, İran’da Şah ve Şili’de Pinochet gibi – diktatörlerin ve askeri destek ve finansal yardımlarla arka çıkılan bir taraftar zümresinin desteklenmesi yoluyla etkin bir biçimde hareket edebilirlerdi. Bu tür liderlerin iktidara yükselmesini desteklemek için örtülü (gizli) yardımlar uygundu, ancak 1970’lerde başka bir şey ihtiyacı duyulduğu belli oldu: Piyasaların, yatırım için yeni alanların ve finansal güçlerin güvenle alışveriş yapabileceği şeffaf alanların açılması. Bu, düzgünce belirlenmiş finansal mimari ile küresel ekonominin çok daha içli dışlı bir bütünleşmesini gerektirmekteydi. IMF ve DTÖ tarafından düzenlenenler gibi yeni kurumsal pratiklerin oluşturulması, finansal güçler ile piyasa gücünün tatbik edilebileceği uygun araçlar sağladı. Model, Yediler Grubu (G7) ve üst düzey kapitalist güçler arasında işbirliğini gerektirmekteydi. Bu durum, küresel finans ve ticaret sistemini bütün diğer ulusları boyun eğmeye etkin bir biçimde zorlayacak biçimde düzenlemek için, Avrupa ve Japonya’yı, Amerika Birleşik Devletleri ile yan yana getirdi. Bu küresel kurallara uymakta başarısız olanları tanımlamak için kullanılan adlandırma

Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm

“haydut devletler” ile yaptırımlarla veya zorlayıcı, hatta gerektiğinde askeri, güç yoluyla mücadele edilebilecekti. Bu yolla, Amerika'nın neoliberal emperyalist stratejileri, küresel bir iktidar ilişkileri ağına eklenmekteydi. Bunun bir etkisi, Amerikan üst sınıflarına, çoktan hegemonik hale gelmiş olan egemenliklerini artırmanın bir aracı olarak, dünyanın geri kalanından finansal vergi ve yönetim kiralari elde etmelerine izin vermek oldu (13).

Neoliberalizm zayıf sermaye birikiminin problemlerini hangi yollarla çözdü? Neoliberalizmin ekonomik büyümeyi canlandırma konusundaki sicili sönüktür. 1960'larda toplam büyüme hızı, %3,5 civarındaydı ve sıkıntılı 1970'ler sırasında bile %2,4'e düşmüştü. 1980 ve 1990'lardaki %1,4 ve %1,1'lik oran ile 2000'den bu yana %1'e zar zor ulaşan orandaki küresel büyüme hızları, neoliberalizmin dünya çapında büyümeyi canlandırma konusunda büyük ölçüde başarısız olduğunu göstermektedir (14). 1990'larda neoliberal şok terapi tedavisi yolundaki Rus ve Orta Avrupa ekonomilerinin çöküşünün felaketler getiren etkilerini, bu hesabın dışında tutsak bile, genel anlamda sermaye birikiminin koşullarını onarma yönünden, küresel ekonomik performans zayıftır.

Hasta ekonomileri iyileştirme retoriklerine rağmen, ne Britanya, ne de Amerika Birleşik Devletleri, 1980'lerde yüksek ekonomik performanslara ulaşamadılar. Bu on yıl, küresel ekonominin etkin güçleri olarak, Japonya'ya, Doğu Asya “Kaplanları”na ve Batı Almanya'ya aittir. Bunun gibi ülkeler çok başarılıydı, ancak radikal biçimde farklı olan kurumsal düzenlemeleri, bu ülkelerin başarılarını neoliberalizme bağlamayı zorlaştırmaktadır. Batı Alman Merkez Bankası, yirmi yıldan fazla bir zamandır, -neoliberalizmle tutarlı bir biçimde- güçlü bir monetarist çizgide yer almıştır. Bu gerçek, tek başına monetarizm ve sınıf iktidarını onarma arayışı arasında ille de bir bağlantı olmadığını göstermektedir. Batı Almanya'da sendikalar gücünü korudu ve kalkınan bir refah devletinin inşasının yanında göreceli olarak, ücret seviyeleri yüksek tutulabildi. Bu kombinasyonun sonuçlarından biri, Batı Almanya'yı uluslar arası rekabet alanında da önlerde tutan yüksek teknolojik inovasyon oranını canlandırmak oldu. İhracata yönelik üretim, ülkeyi küresel bir lider olarak ilerletti.

Japonya'da bağımsız sendikalar zayıftı ya da yoktu, teknolojik ve organizasyonel değişime devlet yatırımı ve -Batı Almanya'da da isabetli olduğu kanıtlanmış olan bir düzenleme olan- şirketler ve finansal kurumlar arasındaki sıkı ilişkiler, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler gibi başka kapitalist ekonomilerin zararına, şaşırtıcı bir ihracata yönelik büyüme performansı yarattı. 1980'lerde gerçekleşen böyle bir büyüme -dünyadaki toplam büyüme hızının sorunlu 1970'lerdekinden bile daha düşük olduğu da dikkate alındığında- bu nedenle, neoliberalleşmeye bağlı değildi. Bu yüzden birçok Avrupa ülkesi, neoliberal reformlara direndi ve bir taraftan Batı Alman modeline doğru -bazı vakalarda son derece başarılı bir biçimde- yol alırken, giderek artan biçimde, sosyal demokrat miraslarını korumak için yollar buldu. Asya'da Japon modelinin otoriter hükümetlerce yerleştirildiği Güney Kore, Tayvan ve Singapur, bu modelin, dağıtımın makul bir eşitlikte olması ile uyumlu ve uygulanabilir olduğunu gösterdi. Hem Amerika Birleşik Devletleri, hem de İngiltere'de neoliberalleşmenin başarılı olması, ancak 1990'larda başladı. Bu, Japonya'da uzun süren bir deflasyon döneminin ortalarında ve yeni birleşmiş bir Almanya'da görece durgunluk sırasında gerçekleşti. Japonya'daki resesyonun rekabetçi baskılarını basit bir

sonucu olarak mı ortaya çıktığı, yoksa Amerika'daki finans temsilcileri tarafından Japon ekonomisinin burnunu sürtmek için mi düzenlendiği konusu, tartışmaya açıktır.

Öyleyse neden, sönük olmasa bile şöyle böyle bir sicile rağmen, bu kadar çok kişi, neoliberalleşmenin başarılı bir çözüm olduğuna ikna oldu? Neoliberal düşünce kuruluşlarından (think thank'lerden) yayılan ısrarlı propaganda selinin ve bu selin medyayı da kaplamasının üzerinde ve ötesinde, iki önemli neden göze çarpmaktadır. İlk olarak, neoliberalleşmenin beraberinde, küresel kapitalizmin içindeki giderek artan fiyat dalgalanmaları da gelmektedir. Bir yerlerde başarının gerçekleşmesi, neoliberalizmin çoğunlukla başarısız olduğu gerçeğini gizledi. Dönemsel büyümeler, genelde ağır finansal krizler olarak kayıtlı yaratıcı yıkım evreleri ile birbirine karışmıştı. Arjantin 1990'larda yabancı sermaye ve özelleştirmelere açılmıştı ve birkaç yıl için Wall Street'in gözdesiydi, ancak 1990'ların sonunda, uluslar arası sermaye piyasadan çekildiği için faciaya sürüklendi. Finansal çöküş ve toplumsal yıkımı, çok geçmeden uzun bir politik kriz izledi. Finansal kargaşa, gelişmekte olan dünyanın her yerinde çoğaldı ve Brezilya ve Meksika gibi bazı örneklerde, yinelenen yapısal düzenleme ve tasarruf dalgaları, ekonominin paralize olmasına yol açtı.

Diğer taraftan neoliberalizm, üst sınıflar açısından büyük bir başarı oldu. Ya Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'da olduğu gibi, yöneten elitlerin sınıfsal pozisyonlarını geri verdi, ya da Çin, Hindistan, Rusya ve başka yerlerde olduğu gibi, kapitalist sınıf oluşumu için koşulları oluşturdu. Hatta neoliberalleşmeden geniş ölçüde zarar göre ülkeler bile, sınıf yapılarının kendi içlerinde şiddetli bir biçimde yeniden düzenlendiğini gördüler. Meksika'ya 1992'de Salinas De Gortari yönetimi ile gelen özelleştirme dalgası, zenginliğin daha önce eşi görülmemiş biçimde, birkaç kişinin ellerinde yoğunlaşmasını ortaya çıkardı (örneğin devletin telefon sistemini devralan ve anında milyarder olan Carlos Slim gibi).

Üst sınıf çıkarları ile yön verilen medya aracılığı ile bazı sektörlerin yeterince rekabetçi olmadığı için başarısız olduğu miti yayıldı ve bu şekilde daha fazla neoliberal reform için zemin hazırlandı. Artan sosyal eşitsizlik, girişimci risk ve inovasyonu teşvik etmek için gerekliydi ve bu da karşılığında, rekabet üstünlüğü sağlayarak büyümeyi teşvik edecekti. Ayaktakımının koşulları kötüleşirse, bunun nedeni, onların, eğitim yoluyla kendi insani sermayelerini geliştirmek için gereken kişisel ve kültürel sağduyudan yoksun olmaları ve protestan iş ahlakını edinmede, iş disiplini ve esnekliğe uymada başarısız olmalarıydı. Kısaca, problemler, rekabetçi gücün yokluğu veya kişisel, kültürel ve politik başarısızlıklardan kaynaklanmaktaydı. Spencer'cı bir dünyada, sadece en güçlü yaşmalıdır ve yaşayabilirdi. Sistemik problemler, ideolojik açıklamaların ve yerel krizler bolluğunun tipisi altında görünmez hale geldi.

Eğer neoliberalizm, temelde üretkenlikten çok, kartların yeniden dağıtılmasına yol açıyorsa, serveti ve zenginliği, popülasyonun çoğunluğundan üst sınıflara veya zayıf ülkelere zengin ülkelere yönelmenin yolları bulunmalıydı. Başka bir yerde bu süreçlerin açıklamasını, *zapt yoluyla birikim (accumulation by dispossession)* başlığı altında yapmıştım (15) Bununla, kapitalizmin yükselişi sırasında, Marx'ın "ilkel" veya

“ilk” olarak adlandırdığı birikim pratiklerinin sürmesi ve artmasını kastetmekteyim. Bu süreç şunları içermektedir: (1) toprağın metalaşması ve özelleştirilmesi sonucunda köylü nüfusun zorla topraklarından sürülmesi (yakın zamanda Meksika ve Hindistan’da olduğu gibi) (2) mülkiyet haklarının çeşitli biçimlerinin (kamusal, kolektif, devlete ait vb.) yalnızca özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi (3) Doğal kaynaklar ve ortak alanlarla ilgili hakların baskılanması (4) işgücünün metalaştırılması ve üretim ve tüketimin alternatif (yerli) biçimlerinin baskılanması (5) servetin tahsisatının (doğal kaynaklar da dahil) sömürgeci, yeni sömürgeci ve emperyal süreçleri (6) özellikle toprağın takası ve vergilendirilmesinin parasallaştırılması (7) köle ticareti (özellikle seks endüstrisi içinde devam etmektedir) (8) aşırı faiz, ulusal borç ve hepsinden daha yıkıcısı, ilkel birikimin radikal bir aracı olarak kredi sisteminin kullanılması.

Yasaya uygunluk tanımları ve şiddet tekeli ile devlet, bu süreçleri destekleme ve arka çıkma konusunda kritik bir rol oynamaktadır. Bu mekanizmalar listesine, şimdi patentlerden ve entelektüel mülkiyet haklarından kira alma ve bir veya birkaç neslin sosyal demokrat mücadeleleri aracılığı ile kazanılmış devlet emekliliği, ücretli izin, eğitim ve sağlığa erişim gibi toplumsal mülkiyet haklarının azalması veya kaldırılması gibi bir yığın ek yöntemi ekleyebiliriz. Kazanılmış devlet emekliliği haklarının özelleştirilmesi -Şili’de August Pinochet’ nin diktatörlüğü döneminde öncülüğü yapılmıştı- örneğin, Amerika’ daki neoliberalerin kalplerindeki arzularından biridir.

Çin ve Rusya vakalarında, son olayları, “ilkel” ve “ilk” kavramları ile adlandırmak makul olabilir, ancak Amerika ve başka yerlerde sınıf iktidarını kapitalist elitlere iade eden pratikler, en iyi biçimde, devam etmekte olan bir kamulaştırma yoluyla birikim süreci olarak tanımlanabilmektedir. Bu süreç, neoliberal dönemde hızla gelişmiştir. Yazının devamında, bu sürecin dört ana unsurunu ayırmaktayım.

1. Özelleştirme

Şimdiye kadar kamuya ait olan malların şirketleştirilmesi, metalaştırılması ve özelleştirilmesi, neoliberal projenin dikkat çeken özelliklerinden oldu. Buradaki esas amaç, daha önceleri karlılık hesabına izin verilmeyen alanlarda, sermaye birikimi için yeni sahalara açmaktır. Her türlü kamu hizmet kuruluşu (su, telekomünikasyon, ulaşım), sosyal refah tedarikleri (kamu konutları, eğitim, sağlık, emeklilik), kamu kurumları (üniversiteler, araştırma laboratuvarları, hapishaneler gibi) ve hatta savaş -Irak’ ta silahlı kuvvetlerin yanında faaliyette bulunan özel sözleşmelilerden oluşan “ordu” nun gösterdiği gibi- kapitalist dünya boyunca, belli bir dereceye kadar özelleştirilmiştir.

DTÖ kapsamında sözümona TRIPS (ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları) Anlaşması, genetik materyalleri, çekirdek plazmalarını ve her türlü başka mahsulü, özel mülkiyet olarak tanımlamaktadır. Böylelikle bu tür genetik materyallerin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamış olan nüfuslardan kullanım ücreti alınabilecektir. Biyo-korsanlık denetimsizdir ve dünyanın genetik kaynaklar stoğunun birkaç büyük ilaç firması tarafından yağmalanması da sıradadır. Küresel doğal kaynakların (toprak, hava, su) artan tüketimi ve tahıl ve temel gıda ürünleri üretiminin sermaye yoğun biçimleri hariç, hiçbir şeyi engellemeyen doğal çevrenin bozulmasındaki artış, aynı şekilde, doğanın bütün biçimlerinin toptan metalaşmasının sonucudur. Kültürel biçimlerin -turizm aracılığıyla-, tarihlerin ve

entelektüel yaratıcılığın metalaşması, toptan zaptı gerektirmektedir; örneğin müzik endüstrisi, sıradan insanların kültür ve yaratıcılığını sömürme ve kendine mal etmesiyle meşhurdur. Geçmişte olduğu gibi, devletin gücü, bu tarz süreçleri halk iradesine karşı da olsa zorlayabilmek için sıklıkla kullanılmaktadır. İşçi sınıfı ve çevreyi korumak için tasarlanmış olan düzenleyici çerçevelerin kaldırılması, hakların kaybına yol açmaktadır. Çetin sınıf mücadeleleri ile geçen yıllarla kazanılan ortak mülkiyet haklarının (devlet emekliliği, refah ve ulusal sağlık hizmetleri hakları) yeniden özel alan ve mülkiyete devri, neoliberal ortodoksi adına sürdürülen bütün zapt politikaları içinde en kötüsü oldu.

Şimdiye kadar kamuya ait olan malların şirketleştirilmesi, metalaştırılması ve özelleştirilmesi, neoliberal projenin dikkat çeken özelliklerinden oldu.

Bütün bu süreçler, tüm kamusal ve halka özgü varlıkların, özel ve sınıf ayrıcalıklı alanlara devredilmesi anlamına gelmektedir. Arundhati Roy, Hindistan'daki duruma istinaden, özelleştirmeyi tartışmaktadır: "Özelleştirme üretken kamu varlıklarının devletten özel şirketlere devredilmesine yol açmaktadır. Üretken varlıklar, doğal kaynakları da içermektedir: toprak, orman, su, hava. Bunlar devletin temsil ettiği insanlar için himayesinde tuttuğu varlıklardır. ... Bunları kapmak ve özel şirketlere hammadde olarak satmak, tarihte benzeri olmayan ölçekte barbarca bir zapt etme sürecidir." (16)

2. Finansallaşma

1980'den sonra başlayan güçlü finansal dalga, spekülative ve talancı tarzı ile dikkatleri çekti. Uluslararası piyasalardaki günlük toplam finansal işlem hacmi, 1983'te 2.3 milyar dolar iken, 2001'de 130 milyar dolara yükselmişti. 2001'deki bu 40 trilyonluk yıllık hacim, uluslararası ticareti ve karlı yatırım akışını desteklemek için gereken tahmini 800 milyar dolar karşısında üstünlüğünü ispat etti (17). Deregülasyon, böylece, finansal sistemin spekülasyon, yırtıcılık, sahtekarlık ve hırsızlıkla, yeniden dağıtım eyleminin ana merkezlerinden birine dönüşmesine izin verdi. Hisse senedi teşvikleri, saadet zincirleri, enflasyonla varlıkların yok edilmesi, birleşme ve satın almalarla yapılan varlık satışları, ileri kapitalist ülkelerde bile tüm nüfusların borçlandırma yoluyla köleleştirilmesi – şirket sahtekarlıkları ve emeklilik fonlarına hücum ederek, bu fonların büyük bir kısmının hisse senedi ve kredi manipülasyonları ile batan senet ve şirketlerle beraber yok edilmesi gibi, varlıkların zaptı da cabası - bütün bunlar kapitalist finansal sistemin özellikleridir. Hisse senedi opsiyonlarında sonuncunun ödenmesi ile sermaye yönetici ve sahiplerinin çıkarlarının bir araya gelmesinden kaynaklanan borsa kıymetlerine vurgu, bildiğimiz üzere, piyasada, çoğunluk pahasına birkaç kişi için muazzam bir servet sağlayan manipülasyonlara sebep oldu. Enron'un görkemli çöküşü, çoğunluğu emeklilik ve geçim haklarından mahrum bırakan genel bir sürecin simgesi olmuştur. Bunun ötesinde, küresel evrede zapt yoluyla birikimin en ileri aşamasını biçimlendiren serbest fonlar ve finans kapitalin diğer ana araçları aracılığıyla gerçekleştirilen spekülative hücumu, hatta kapitalist sınıfa olumlu faydaları olduğu varsayılan "kriz saçma"ya da bakmamız gerekmektedir.

3. Krizlerin Manipülasyonu ve Yönetimi

Neoliberal finansal manipülasyonun çoğunu karakterize eden spekülative ve çoğunlukla sahte köpüğün ötesinde, zapt yolu ile birikimin temel aracı olarak borç tuzağının yayılmasını sağlayan daha derin bir süreç işlemektedir. Dünya sahnesinde kriz yaratımı, yönetimi ve manipülasyonu; yoksul ülkelerden zenginlere, zenginliğin bilinçli yeniden

dağıtımının adeta sanatına dönüşmüştür. ABD Merkez Bankası'nın o zamanki başkanı, Paul Volcker, 1979'da faiz oranlarını aniden yükselterek, borçlanan ülkelerin borç faizi ödemelerine eklemek zorunda kalacakları yabancı girdilerin oranını arttırdı. İflasa zorlanan Meksika gibi ülkeler, yapısal uyumu kabul etmek durumunda kaldı. Amerika Birleşik Devletleri, küresel sermaye birikimini, istikrarlı ve yolunda tutabilmek için kurtarma paketleri hazırlayarak yüce gönüllü bir lider olduğunu dünyaya ilan etti. Yüce gönüllü, soylu lider imajı çizerken bir taraftan da yerel kriz koşullarında üstün finans gücünün yayılması aracılığıyla, Meksika ekonomisini yağmalama yolunu açabildi. Bu, ABD Hazine Genel Müdürlüğü/Wall Street/IMF bloğunun her yerde yaparak uzmanlaştığı bir yöntemdi. Volker'in halefi, Alan Greenspan, 1990'larda birkaç kez benzer taktiklere başvurdu. 1960'larda nadir olan borç krizleri, 1980 ve 1990'larda sıklaştı. Hemen hemen hiçbir gelişmekte olan ülke, dokunulmadan kalmadı ve Latin Amerika gibi bazı vakalarda, bu krizler endemik addedilecek kadar sıklaşmıştı. Bu borç krizleri, 1980 ve 1990'larda, hem sistemi rasyonalize etmek için, hem de varlıkları yeniden dağıtabilmek için, ayarlanmış, yönetilmiş ve kontrol edilmişti. Wade ve Veneroso, -ilk önce ABD temelli serbest fonlar operasyonu ile çıkarılan – 1997 ve 1998'in Asya krizi üzerine yazdıklarında, bu eğilimin ruhunu yakalamış görünmektedirler:

Finansal krizler, her zaman sahiplik ve gücün, kendi varlıklarını sağlam tutabilen ve kredi tesis edebilecek durumda olanlara devri sonucunu doğurmuştur ve Asya krizi de bir istisna değildir ... Batı ve Japon kökenli şirketlerin burada kazanan olduğuna hiç şüphe yok ... Ağır devalüasyonlarla dayatılan finansal liberalleşme ve IMF'yle toparlanma birleşimi, dünyanın her yerinde geçtiğimiz elli yıl boyunca, barış zamanında, varlıkların yabancı sahiplere devri hareketini başlatabilmiş, hatta 1980'lerde Latin Amerika'da ve 1994'ten sonra Meksika'da varlıkların Amerikan sahiplere devrini gölgede bırakmıştır. Bu durum, Andrew Mellon'a atfedilen bir sözü aklı getiriyor: "Bir ekonomik krizde varlıklar gerçek sahiplerine geri döner." (18)

Daha fazla birikime imkan veren düşük ücretli, gereğinden fazla miktarda emek havuzu oluşturabilmek için işsizliğin bilinçli yaratımına benzerlik, çok açıktır. Değerli varlıklar kullanım dışı hale getirilerek değerlerini kaybederler. Likiditeye sahip kapitalistler, onları değerlendirmeyi ve onlara yeniden can vermeyi seçene kadar, boş ve cansız beklerler. Bununla beraber tehlike, krizlerin kontrolden çıkması ve yaygınlaşması veya krizleri yaratan sisteme karşı ayaklanmaların ortaya çıkmasıdır. Devlet müdahaleleri ve uluslararası kuruluşların en önemli işlevlerinden biri, kriz ve devalüasyonları, genel bir çöküşü veya popüler bir ayaklanmayı ateşlemeden zapt yoluyla birikimin gerçekleşmesini olanaklı kılacak bir biçimde düzenlemektir. Wall Street/ABD Hazine Genel Müdürlüğü/IMF bloğu tarafından uygulanan yapısal uyum programı, ilk işleyle ilgilenmektedir. Hangi ülkeye hücum ediliyorsa orada isyanların ortaya çıkmamasını garanti altına almak, -emperyal güçlerin askeri yardımıyla desteklenen- işbirlikçi neoliberal devlet aygıtının görevidir. Yine de, ilk önce 1994'te Meksika'da Zapatista isyanıyla, daha sonra da 1999'da Seattle'da doruğa ulaşan hareket gibi, genel bir hoşnutsuzlukla ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketlerle, popüler ayaklanmaların işaretleri ortaya çıkmıştır.

4. Devlet Aracılığıyla Yeniden Dağıtım

Kurumların neoliberal kümesine dönüştür dönüşmez devlet, önceki sosyal demokrat dönemde sağlanmış olan, üst sınıflardan daha alt sınıflara doğru akışı tersine çeviren yeniden dağıtım politikalarının en önemli faili oldu. Bunu başta özelleştirme tasarıları ve sosyal ücretleri desteklemek anlamına gelen hükümet harcamalarındaki kesintiler yoluyla yapmaktadır. Hatta özelleştirme alt sınıfların yararına gibi görünse bile, uzun vadedeki etkileri olumsuz olabilmektedir. Örneğin ilk bakışta, Thatcher'ın İngiltere'de sosyal konutlandırmayı özelleştirme programı, alt sınıflara bir armağan gibi görünmüştü. Bu sınıfların üyeleri, görece düşük bir maliyetle, kiracıyken ev sahibi olabilecek, değerli bir malvarlığı üzerinde kontrole kavuşabilecek ve refahlarını arttırabilecekti. Ancak dönüşüm tamamlanır tamamlanmaz, özellikle önemli merkezi mevkiilerde konut spekülasyonu ön plana çıktı. Sonuç olarak da düşük gelirli nüfus, Londra gibi şehirlerden periferiye doğru zorla veya rüşvetle sürüldü ve eski işçi sınıfı konutları, son derece seçkin ve değerli merkezlere dönüştü. Merkez bölgelerde karşılanabilir değerdeki konutların kaybı, birçokları için evsizlik ve düşük ücretli hizmet sektörü çalışanları için de fevkalade uzun, ev iş arası yolculuk problemine yol açtı. 1990'larda oluşturulan neoliberal programın temel ögesi haline gelmiş olan Meksika'da *ejidos'un* (Meksika bünyesinde yer alan topraklardaki ortak mülkiyet hakkı) özelleştirilmesinin, Meksika köylüleri üzerinde benzer bir etkisi olmuştu. Birçok köy sakini, iş bulabilmek için şehirlere gitmek zorunda kalmıştı. Çin Devleti, kitleleri hiçe sayarcasına, hangi varlıkların, küçük bir elite verileceği konusunda, başından sonuna kadar, bir dizi merhametsiz önlem aldı.

Neoliberal devlet, gelir ve ücretler yerine, yatırım getirilerine yararı dokunacak biçimde vergi hukukunda revizyonlar, vergi hukukunda gerileyen elementlerin (örneğin satış vergileri) desteklenmesi, devlet harcamaları ve ücretsiz erişimlerin kullanıcı vergilerine dönüştürülmesi (yükseköğretimde olduğu gibi) ve şirketlere geniş bir dizi devlet desteği ve vergi muafiyetlerinin sağlanması gibi, farklı araçlar aracılığıyla da yeniden dağıtımın yollarını aramaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde federal düzeyde, eyalet düzeyinde veya yerel düzeylerde şu anda var olan refah programları, kamunun parasının şirket yararına kullanımına doğru büyük bir –yeniden- yönlendirmeye eşit miktardadır; doğrudan tarım ticaretindeki devlet desteği vakasında ve dolaylı olarak da askeri-endüstriyel sektör vakasında olduğu gibi. Mortgage faiz oranındaki vergi indiriminin, Amerika Birleşik Devletleri'nde üst gelir grubu ev sahiplerine ve endüstrinin inşasına yarayan büyük çapta bir devlet desteği olarak işlemesi de bunun bir örneğidir. Artan gözetim, polis zoruyla güvenlik saptması ve Amerika vakasında olduğu gibi, nüfusun içindeki boyun eğmeyen unsurların hapsedilmesi, yoğun sosyal kontrolün çok daha kötü bir rolüne işaret etmektedir. Neoliberalizme ve zapt yoluyla birikime muhalefetin daha kuvvetli olabildiği gelişmekte olan ülkelerde, neoliberal devlet, Meksika'daki Zapatistalar veya Brezilya'daki topraksız köylüler gibi muhalefet hareketlerine karşı, düşük yoğunluklu savaş noktasına varıncaya kadar, aktif baskı rolünü üstlenmektedir; muhalefet hareketlerinin birçoğu, Amerikan ordusunun destek ve yardımını kazanabilmek için, rahatlıkla terörist olarak adlandırılmaktadır.

Gerçekte, diye bildirmektedir Roy, “Yedi yüz milyon insanı geçindiren Hindistan'ın kırsal ekonomisi, katledilmektedir. Çok fazla üreten çiftçiler zordadır, çok az üreten çiftçiler

zordadır, topraksız tarım işçileri, büyük arazi ve çiftlikler işçilerini işten çıkardığı için işsizdir. Hepsi iş bulabilmek için şehirlere akın etmektedir.”(19) Çin’de tahminlere göre, en azından yarım milyar insanın, önümüzdeki on yıl içinde, eğer kırsal kargaşa ve isyandan kaçınmak isteniyorsa, kentleşmenin içine dahil edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar şimdi iş sahalarının engin fiziki altyapı planları, ilkel birikim tarafından serbest bırakılan emek fazlasını bünyeye dahil etmenin yollarını arayacak olsa dahi, bu göçmenlerin şehirlerde ne yapacağı belirsizliğini korumaktadır.

Neoliberalizmin yeniden dağıtım taktikleri, yaygın, sofistike ve çoğunlukla ideolojik hilelerle gizlenmiştir, ancak kırılğan nüfus ve bölgelerin sosyal esenliği ve saygınlığı açısından yıkıcıdır. Dünya geneline uğramış olan neoliberal yaratıcı yıkım dalgası, kapitalizmin tarihinde eşsizdir. Anlaşılır biçimde, bu dalga, direnişi ve uygulanabilir alternatif arayışını da ortaya çıkarmıştır.

Alternatifler

Neoliberalizm, menzilin içi ve dışında bir dizi muhalefet hareketi ortaya çıkarmıştır ve bu hareketlerin büyük çoğunluğu da 1980’den önce hakim olan işçi sınıfı temelli hareketlerden köklü bir şekilde farklıdır. Birçoğunu burada sayabilirim, ama hepsini saymam mümkün değil. Geleneksel işçi sınıfı temelli hareketler, neoliberal saldırı tarafından zayıflatıldıkları gelişmiş kapitalist ülkelerde bile, hiçbir şekilde yok olmuş değildir. Kuzey Kore ve Güney Afrika’da 1980’ler süresince, güçlü işçi hareketleri ortaya çıktı ve Latin Amerika’nın büyük bir kısmında, işçi sınıfı partileri gelişti. Endonezya’da büyük potansiyele sahip meşru sayılan bir işçi hareketi, sesini duyurmak için mücadele etmektedir. Çin’de işçi sınıfı huzursuzluğu, yaygın, ancak tahmin edilemezdir.

Geçmiş kuşakta kültürel milliyetçilik, din ve çok yönlü sosyal hareketlere muhalefet nedenleri ile ısrarla kendi somut çıkarlarına aykırı oy vermiş olan Amerika’daki işçi sınıfının, Cumhuriyetçi ve Demokratların birbirine benzer hileleri ile bu tarz politikalara sonsuza kadar kendilerini adayıp adamayacağı da belirli değildir. Gelecekteki yıllarda güçlü bir neoliberalizm karşıtı bir gündem ile işçi sınıfı temelli politikanın yeniden güçlenme ihtimalini yadsımak için hiçbir neden yoktur.

Ancak zapt yoluyla birikime karşı mücadeleler, sosyal ve politik mücadelenin son derece farklı yanlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunun nedeni, kısmen bu tarz hareketlere yol açan karakteristik koşulların, bu hareketlerin politik yönelimleri ve organizasyon biçimlerinin, sosyal demokrat politikalara özgü olanlardan önemli biçimde ayrılmasıdır. Örneğin Zapatista isyanı, iktidarı devralmaya veya politik bir devrimi tamamlamaya çalışmamıştır. Bunun yerine, farklı sosyal grupların kendine özgü ihtiyaçlarını göz önüne alan ve çeşitliliklerini geliştirmelerine izin veren alternatifler için, sivil toplumun tamamını içine alabilecek açık ve akışkan bir arayışı içeren, çok daha kapsayıcı bir politika geliştirmeye çalışmıştır. Örgütsel açıdan, öncülükten (avangardizm) kaçınmaya yönelmiş ve siyasi parti biçiminde örgütlenmeye karşı çıkmıştır. Bunu yerine, yerel kültürlerin periferikten çok merkezi olabileceği bir politik güç bloğu oluşturmaya çalışarak, devletin içinde bir sosyal hareket olarak kalmayı tercih etti. Bu nedenle devlet iktidarının bölgesel mantığı içinde pasif devrime yakın bir şey yapmaya çalıştı.

Bu tarz hareketlerin etkisi, politik örgütlenme bölgesini, geleneksel siyasi parti ve işçi sınıfı örgütlenmesinden, sivil toplumun bütün çeşitliliği içinde, toplu eylemin daha az odaklanmış politik dinamiğine kaydırmak oldu. Ancak odaklanmada kaybettiklerini uyumlulukta kazandılar. Güçlerini mücadele ve günlük yaşamın özü ile iç içe olmaktan aldılar; ancak bunu yaparken de neoliberal zapt yoluyla birikimin makro-politikasını anlayabilmek için, kendilerini yerel ve istisnai olandan ayırıp bütün resmi görmekte çoğunlukla zorlandılar. Bu tarz mücadelelerin çeşitliliği –eskiden de şimdi de- tek kelimeyle çarpıcıdır. Bu mücadelelerin arasındaki bağlantıları hayal etmek bile çok zordur. Bu mücadelelerin hepsi, 1980’lerde ve sonrasında, dünyada hızla yayılan ve manşetlerden düşmeyen protesto hareketlerinin değişken karmasının bir parçasıdır (20). Bu hareketler ve ayaklanmalar, genellikle düzen ve istikrar adına hareket eden devlet güçleri tarafından, bazen acımasız bir şiddetle ezilmiştir. Bazen de bu hareketler, kapitalist güçler tarafından böl ve yönet taktiği ile kontrol edilen bir dünyada, zapt yoluyla birikim, yoğun sosyal ve politik rekabete neden olduğu için, etnik gruplar arası şiddete ve iç savaşlara yol açmaktadır. Askeri açıdan veya bazı durumlarda (küçük bir rol oynayan İngiltere ve Fransa ile birlikte Amerika’nın liderliğinde) başlıca askeri güçler tarafından eğitilmiş özel kuvvetlerle desteklenen bağımlı devletler, zapt yoluyla birikime meydan okuyan aktivist hareketleri acımasızca frenleyen baskı ve tasfiyeler sistemine ön ayak olmaktadır.

Hareketlerin varlığı ve çeşitliliği, alternatiflere ilişkin fikirleri zenginleştirmiştir. Bazıları, neoliberalizm ve yeni muhafazakarlığın ezici güçlerinden tamamen veya kısmen kopmanın yollarını aramaktadır. Bazıları da küresel düzlemde, sosyal ve çevresel adaleti, reform veya IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi, güçlü kurumların feshi yoluyla sağlamaya çalışmaktadır. Bazıları da hala ortak alanların geri alınmasına vurgu yaparak, uzun zaman önceki mücadelelerin yanı sıra, sömürgecilik ve emperyalizmin acı tarihi boyunca devam eden mücadelelerle derin bir mantıksal bağı işaret etmektedir. Diğerleri ise mütevazı bir biçimde, farklı sosyal ilişkiler ve ekolojik pratikler aracılığıyla canlandırılmış olan yeni üretim ve tüketim sistemlerinin yerel deneyimlerine bakarken, bazıları, neoliberal düzenin dağılık ve merkezleşmiş güçlerine karşı koymak amacıyla, harekette çokluğu veya küresel sivil toplum içinden bir hareketi hedeflemektedir. Ayrıca, ekonomik düzenin küresel bir reformuna doğru bir adım atabilmek için devlet iktidarını kazanabilmek amacıyla, umutlarını daha geleneksel parti yapılarına bağlayanlar da vardır. Bu çeşitli eğilimlerin büyük bir kısmı, ortak görevlerini tanımlama ve neoliberalizme ve yeni muhafazakarlığın birçok biçimine karşı koyabilecek örgütsel bir yapı oluşturabilme girişimi ile Dünya Sosyal Forumu’nda bir araya gelmektedir. Bu, takdir edilecek ve esin kaynağı olabilecek bir girişimdir (21)

Ancak, sınıf hakimiyetinin üst sınıfların lehine onarılması veya Çin ve Rusya’da olduğu gibi, oluşturulması adına, sofistike bir sınıf mücadelesi döneminde yaşamakta olduğumuz, etkin bir biçimde gizlenmiştir.

Burada inşa edilen türde bir analizden ne tür sonuçlar çıkarılabilir? Öncelikle, sosyal demokrat uzlaşa ve ardından gelen neoliberal dönüşün tüm tarihi, sınıf iktidarını kontrol eden veya onaran sınıf mücadelesinin kritik rolüne işaret etmektedir. Ancak, sınıf hakimiyetinin üst sınıfların lehine onarılması veya Çin ve Rusya’da olduğu gibi,

oluşturulması adına, sofistike bir sınıf mücadelesi döneminde yaşamakta olduğumuz, etkin bir biçimde gizlenmiştir. Bu durum, birçok ileri düşünceli kimse, teorik açıdan sınıfın anlamsız bir kategori olduğuna ikna edildiği ve bu zamana kadar çalışan sınıflar adına mücadelenin sürdürüldüğü kurumların şiddetli saldırılara maruz kaldığı on yıllar içinde ortaya çıktı. Bu nedenle, öğrenmemiz gereken ilk ders, eğer bu durum sınıf mücadelesi gibi görünüyor ve o yönde etki ediyorsa, bizim de bu durumu, ona göre adlandırmamız gerektiğidir. Nüfusun çoğunluğu, ya bu çok kuvvetli sınıf iktidarı tarafından belirlenen tarihi ve coğrafi yörüngeye kendisini teslim edecek; ya da bu iktidara sınıfsal kavramlarla karşılık verecektir.

Bunu bu şekilde anlatmak, proletaryanın hareket halinde olduğu kayıp bir altın çağın nostaljik arayışı değildir. Tarihsel dönüşümün -dışlayıcı olmak şöyle dursun- ana faktörü olarak proletaryanın basit bir kavrayışına başvurabileceğimiz anlamına da -eğer şimdiye kadar böyle olmuşsa- gelmemektedir. Çağırabileceğimiz ütopyik Marksist fanteziye ait bir proleter alan yoktur. Zorunluluğa ve sınıf çatışmasının kaçınılmazlığına dikkat çekmek, sınıfın oluşum biçiminin belirli olduğu; hatta gelişiminin önceden belirlenebilir olduğunu söylemek değildir. Sınıf hareketleri kendi kendilerini yaratırlar, ancak bu, kendi seçtikleri koşullar altında gerçekleşmez. Ve analiz göstermektedir ki halihazırda bu koşullar genişletilmiş yeniden üretim ile -buradaki merkezi konular, ücretli emeğin sömürüsü ve sosyal ücreti (social wage) belirleyen koşullardır- zapt yoluyla birikim -burada kültür, tarih ve çevre için yıkıcı olan pratikler yoluyla ilkel birikimin klasik biçimlerinden, finans kapitalin çağdaş biçimleri ile gerçekleşen talana kadar her şey, direnişin odağıdır- etrafındaki hareketlere ayrılmıştır. Bu farklı sınıfsal eğilimler arasındaki organik bağları bulmak, zorunlu bir teorik ve pratik görevdir. Analiz ayrıca göstermektedir ki bu, uzay ve zamandaki artan bağlantılılık ile temellenen, ancak eşitsiz coğrafi gelişmelerin derinleşmesi ile de göze çarpan sermaye birikiminin tarihi ve coğrafi yörüngesinde gerçekleşmelidir. Sosyal dünyada ve kültürel alanda yerleşmiş geçmiş konumların kalıntılarına dair işaretler ne kadar önemli olursa olsun, bu eşitsizlik, sermaye birikim süreçleri tarafından faal olarak üretilen ve sürdürülen bir şey olarak anlaşılmalıdır.

Analiz, neoliberal gündem içindeki istismara açık çelişkileri de işaret etmektedir. Retorik -herkesin yararı için- ve -küçük bir yönetici sınıfın çıkarı için- gerçekleşme arasındaki mesafe uzay ve zaman boyunca artmaktadır ve sosyal hareketler bu mesafeye odaklanmak için pek çok şey yapmıştır. Pazarın adil rekabetle ilgili olduğu fikri, şirketleşmiş ve finansal güçlerin ürettiği aşırı tekel, merkezileşme ve uluslararasılaşma olguları ile giderek artan boyutlarda inkar edilmektedir. Hem devletler içinde (Çin, Rusya, Hindistan, Meksika ve Güney Afrika'daki gibi) hem de uluslararası arenada, sınıfsal ve bölgesel eşitsizliklerdeki korkunç artış, artık mükemmel bir neoliberal dünya yolunda halı altına süpürülerek geçiştirilemeyecek ciddi bir politik problem görünümü vermektedir. Bireysel haklara yönelik neoliberal vurgu ve sistemin sürdürülmesi için devlet gücünün artan otoriter kullanımı, kavganın öne çıkan noktası haline gelmiştir. Neoliberalizm sınıfsal gücün yeniden teşkilini maskeleyen ikiyüzlü ve ütopyik değilse bile başarısız bir proje olarak ne kadar tanınırsa, eşitlikçi politik talepleri seslendiren, ekonomik adalet, adil ticaret ve

daha çok ekonomik güvenlik ve demokratikleşme arayan kitle hareketlerinin canlanışına o kadar zemin hazırlayacaktır.

Ama elbette politik mücadelenin asıl odağı, neoliberalizmin son derece antidemokratik doğası olmalıdır. Örneğin ABD Merkez Bankası gibi inanılmaz kudretteki kurumlar, herhangi bir demokratik kontrolün dışındadır. Uluslararası olarak da bırakın demokratik kontrolü, en temel sorumluluktan muaf IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kurumlara, finansal kurumların muazzam özel kuvveti eklenince, demokratikleşme ile ilgili herhangi bir ciddi endişe gülünç kılınmaktadır. Demokratik yönetim ve ekonomik, politik ve kültürel eşitlik ile adalet taleplerini geri getirmek, geçmişin altın çağına geri dönmeyi önermek değildir; çünkü her bir örnekteki anlamın günümüz koşulları ve potansiyelleri ile baş edebilmesi için, yeniden icat edilmesi gerekmektedir. Antik Yunan demokrasisinin, bugün Sao Paulo, Johannesburg, Şangay, Manila, San Francisco, Leeds, Stockholm ve Lagos'taki kadar çeşitlilik gösteren günümüz koşulları hesaba katıldığında, alıp vereceği çok az şeyi vardır. Ama tam da dünya genelinde, Çin, Brezilya, Arjantin, Tayvan ve Kore'den, Güney Afrika, İran, Hindistan ve Mısır'a ve Doğu Avrupa'nın çırpınan uluslarının ötesinden çağdaş kapitalizmin kalbine kadar, gruplar ve sosyal hareketler, demokratik değerleri ifade eden reformları desteklemektedirler. Şimdi ortaya çıkan pek çok mücadelenin kilit noktası da budur.

Muhalef hareketler, merkezi hedeflerinin, neoliberalizm altında çok etkili biçimde restore edilen sınıf gücüyle yüzleşmek olduğunu ne kadar açık biçimde anlarsa, birleşmeleri o kadar ihtimal dahilinde olacaktır. Neoliberal maskeyi yırtmak ve gücü çok ustaca meşrulaştıran ve yasallaştıran ayartıcı retoriği ifşa etmek, günümüz mücadelelerinde oynanacak önemli bir roldür. Neoliberallerin çağdaş kapitalizmin kurumları boyunca yürüyüş nizamı almaları ve başarıya ulaşmaları yıllarını almıştır. Neoliberal dalgayı tersine çevirmek için mücadelenin daha azını bekleyemeyiz.

Notlar

1. Bakınız <http://www.montpelerin.org/mpsabout.cfm>.
2. G. W. Bush, "Securing Freedom's Triumph," *New York Times*, September 11, 2002, p.A33. *The National Security Strategy of the United State of America* şu sitede bulunabilir: www.whitehouse.gov/nsc/nss. Ayrıca bakınız G. W. Bush, "President Addresses the Nation in Prime Time Press Conference," April 13, 2004, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/0420040413-20.html>.
3. Matthew Arnold Robin Williams'tan alıntılanmıştır, *Culture and Society, 1780-1850* (London: Chatto and Windus, 1958), 118.
4. Antonia Juhasz, "Ambitions of Empire: The Bush Administration Economic Plan for Iraq (and Beyond)," *Left Turn Magazine* 12 (February/March 2004): 27-32.
5. Thomas Crampton, "Iraqi Official Urges Caution on Imposing Free Market," *New York Times*, October 14, 2003, p. C5.
6. Juan Gabriel Valdez, *Pinochet's Economists: The Chicago School in Chile* (New York: Cambridge University Press, 1995).
7. Philip Armstrong, Andre Glynn, and John Harrison, *Capitalism since World War II: The Making and Breaking of the Long Boom* (Oxford, UK: Basil Blackwell, 1991).
8. Gerard Dumenil and Dominique Levy, "Neoliberal Dynamics: A New Phase?" (Manuscript, 2004), 4. Ayrıca bakınız Task Force on Inequality and American Democracy, *American Democracy in an Age of Rising Inequality* (Washington, DC: American Political Science Association, 2004), 3.
9. Daniel Yergin and Joseph Stanislaw, *The Commanding Heights: The Battle between Government and Marketplace That Is Remaking the Modern World* (New York: Simon & Schuster, 1998).
10. Thomas Byrne Edsall, *The New Politics of Inequality* (New York: Norton, 1984); Jamie Court, *Corporateering: How Corporate Power Steals Your Personal Freedom* (New York: Tarcher Putnam, 2003); ve Thomas Frank, *What's the Matter with Kansas: How Conservatives Won the Heart of America* (New York, Metropolitan Books, 2004).
11. William K. Tabb, *The Long Default: New York City and the Urban Fiscal Crisis* (New York, Monthly Review Press, 1982); ve Roger E. Alcalá & David Mermelstein, *The Fiscal Crisis of American Cities* (New York, Vintage, 1977).
12. Joseph Stiglitz, *Globalization and Its Discontents* (New York: Norton, 2002).
13. David Harvey, *The New Imperialism* (Oxford, Oxford University Press, 2003).
14. World Commission on the Social Dimension of Globalization, *A Fair Globalization: Creating Opportunities for All* (Geneva, Switzerland: International Labor Office, 2004).
15. Harvey, *The New Imperialism*, chap. 4.
16. Arundhati Roy, *Power Politics* (Cambridge, MA: South End Press, 2001).
17. Peter Dicken, *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, 4th ed. (New York: Guilford, 2003), chap. 13.
18. Robert Wade and Frank Veneroso, "The Asian Crisis: The High Debt Model versus the Wall Street-Treasury-IMF Complex," *New Left Review* 228 (1998): 3-23.
19. Roy, *Power Politics*.
20. Barry K. Gills, ed., *Globalization and the Politics of Resistance* (New York: Palgrave, 2001); Ton Mertes, ed., *A Movement of Movements* (London: Verso, 2004); Walden Bello, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy* (London: Zed Books, 2002); Ponna Wignaraja, ed., *New Social Movements in the South: Empowering the People* (London: Zed Books, 1993); ve Jeremy Brecher, Tim Costello, and Brendan Smith, *Globalization from Below: The Power of Solidarity* (Cambridge, MA: South End Press, 2000).
21. Mertes, *A Movement of Movements*; and Walden Bello, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy* (London, Zed Books, 2002).